

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Politikatudományi Doktori Iskola

Tábori Ferenc

**A magyar többpártrendszer stabilitásának okairól 1990-
2010**

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. Bihari Mihály DSc, professor emeritus (2011-2023)

Dr. Stumpf István CSc. egyetemi tanár (2023-)

2023.

DOI: 10.15476/ELTE.2023.327

Tartalomjegyzék

I. A témaválasztás indokolása, az értekezés célkitűzései	3
II. A dolgozat során alkalmazott módszertan	5
III. A dolgozat felépítése	6
IV. A dolgozat közvetkeztetései.....	8
V. Válogatás a disszertációban felhasznált szakirodalomból.....	13
VI. Az értekezés szerzőjének publikációi a dolgozat tárgykörében.....	21

I. A témaválasztás indokolása, az értekezés célkitűzései

Magyarországon az 1989-90-es rendszerváltás óta az első öt általános országgyűlési választáson összesen hét különböző párt tudta átlépni a parlamenti küszöböt, és ebből hat az volt, amely az első választáson jutott a törvényhozásba. Emiatt a magyar többpártrendszer szinte megújíthatatlannak tűnt, hisz az ötödik általános országgyűlési választás során, 2006 tavaszán öt párt lépte át az 5%-os küszöböt, ezen öt párt mindegyike 1990-ben is átlépte a 4%-os küszöböt. Persze a szóban forgó öt első általános országgyűlési választáson bejutott pártok szavazatarányai jelentősen eltértek későbbi választások során az 1990-es eredményekhez képest.

A különböző kormánykoalíciókban résztvevő pártok köre még stabilabb volt, mint a parlamenti küszöböt átlépni képes pártok köre. Az 1990 tavasza óta alakult különböző kormánykoalíciók tagja összesen hat párt volt idáig, az a hat párt, amelyek már az első általános országgyűlési választások során is bejutottak a parlamentbe.

A mai magyar többpártrendszer a posztkommunista térség, Kelet-Közép-Európa messze legstabilabb többpártrendszere volt az 1990 körüli rendszerváltások óta. A térségben nagyobb változékonyság volt megfigyelhető a törvényhozásba jutott pártok körében az általam vizsgálni kívánt húsz évben.¹ Emellett Magyarország korábbi történelmi időszakában – amikor többpártrendszer állt fenn – is nagyobb volt a pártok fluktuációja. Elég csak a két világháború közötti időszakra gondolni, ahol a korszak legismertebb pártjai (Egységes Párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt, stb.) mellett számos párt szerzett mandátumot a törvényhozási választások során.

A parlamenti küszöböt átlépő pártok körében az 1998-as és a 2010-es általános országgyűlési választás hozott változást. 1998-ban a nemzeti radikális MIÉP tudta először és 2010-ig utoljára átlépni az 5%-os parlamenti küszöböt. Ez a változás viszont csak átmeneti volt, mivel a 2002-es választáson már nem jutott be a MIÉP, és mind a 2002-es, mint a 2006-os általános országgyűlési választásokon olyan pártok lépték át az 5%-os küszöböt és jutottak be az országgyűlésbe, amelyek már az 1990-es általános országgyűlési választásokon át tudták lépni a 4%-os parlamenti küszöböt. A 2010-es általános országgyűlési választás nagyobb változást hozott parlamentbe bejutó pártok körében, amivel két új párt tudta átlépni a parlamenti a küszöböt. A rendszerváltás két egykori vezető ereje (MDF és SZDSZ) viszont

¹ Lewis, Paul G. 2001. 130. o.; Bakke, Elisabeth – Sitter, Nick 2005. 245-246. o.; Enyedi Zsolt 2006c. 231. o.; Horváth Attila 2021. 323-324. o.; Tóth, 2021, 200-201. o.

kiesett. Azaz, a magyar pártrendszer részben megújult. A dolgozat elkészítéséhez a 2010-es választások eredménye nyújtotta az inspirációt.

Az előbbieket okán a dolgozatomban a következő kutatási kérdésre kerestem a választ: Milyen okok miatt volt stabil a törvényhozási küszöböt átlépni tudó pártok köre a magyarországi többpártrendszerben az 1990. évi általános országgyűlési választástól a 2010. évi általános országgyűlési választásokig?

Azt is szeretném leszögezni, hogy jelen doktori értekezésnek nem célja az, hogy minősítse a szóban forgó stabilitást. Tehát nem célom, hogy ezt jó vagy rossz, hasznos vagy ártalmas tulajdonságként írjam le, célom egyedül az okok keresése, leírása és megértése.

II. A dolgozat során alkalmazott módszertan

A dolgozat során a témával foglalkozó szakirodalmakat áttekintve arra a megállapításra jutottam, hogy az általam vizsgálni kívánt kérdésre nincs kidolgozott módszertan, kidolgozott vizsgálati keret.

Azt is megállapítottam, hogy az általam górcső alá vett téma térben és időben korlátozott, hisz csak egy országgal, annak is csak a pártrendszerével foglalkozik húsz éves időkeretben, amely során összesen hat általános országgyűlési választás zajlott le, amelyeken induló pártok közül is csak harminccal fogunk foglalkozni. Ezért a dolgozat elkészítéséhez kvalitatív módszertant alkalmaztam.

Tettem mindezt azért, mert a kvalitatív módszerek nagy előnnyel használhatóak az olyan kutatási helyzetekben, ahol az elméletek még nem teljesen kidolgozottak és a fogalmak bizonytalanok. A kvalitatív módszereket gyakran alkalmazzák olyan esetekre, amelyeket nem lehet konvencionális, kvantitatív módszerekkel megközelíteni. A történetileg vagy kulturálisan fontos jelenségekre vonatkozó kérdések olyan empirikus kategóriákat igényelnek, amelyek térben és időben korlátozottak és így véges, rendszerint kisszámú ismert példát tartalmaznak. A kvantitatív módszerek feltételeinek és kívánalmainak nagyon nehéz megfelelni a kis N számú szituációkban.²

Kutatásom során a perspektivikus megközelítést alkalmaztam, azt jelenti, hogy kutató az empirikus irodalom fő elméleti készletéből származtatott változók kombinált csomagját állítja össze, tehát a kutató a vizsgálati módszereket áttekinti, majd megtervez egy kutatási modellt, amely a tényezők minél szélesebb tartományát figyelembe veszi. Ugyanakkor azt is meghatározza, hogy milyen módon döntsön a versengő magyarázatok közül, valamint a bizonyos tényezők között megengedett interakciós hatásokról.³

Előbbiek okán a pártrendszerek stabilitásával foglalkozó elméletek számbavétele segítségével saját vizsgálati keret került kialakításra.

A különböző tényezők és vizsgálati, elméleti irányok a dolgozat egy-egy fő fejezetét alkotják.

² Ragin, Charles C. – Berg-Schlosser, Dirk – de Meur, Gisèle 1996. 750. o.; Ragin, Charles C. – Berg-Schlosser, Dirk – de Meur, Gisèle 2003. 713. o.;

³ Ragin, Charles C. – Berg-Schlosser, Dirk – de Meur, Gisèle 1996. 753-754. o.; Ragin, Charles C. – Berg-Schlosser, Dirk – de Meur, Gisèle 2003. 716-717. o.; Barakso, Maryann – Sabet, Daniel M. – Schaffner, Brian F. 2014. 178. o.;

III. A dolgozat felépítése

A dolgozat A fejezete a dolgozat célját, a kutatási kérdést, a téma időbeli meghatározását tartalmazza. Szintén itt kerülnek meghatározásra a dolgozat során használt legfontosabb fogalmak. A fejezet további része még a témával foglalkozó magyar és nemzetközi szakirodalom áttekintése, és ez alapján a módszertan és a vizsgálati keret meghatározása. Az A fejezet végén határozom meg a dolgozat során vizsgáltba vett pártok körét is.

A dolgozat rövid, B fejezete az 1990 és 2010 között működő magyar államszervezeti rendszer legfontosabb vonásait tekinti át.

Az értekezés C fejezete a jelenleg működő magyar többpártrendszer történetét tekinti át annak a nyolcvanas évek végi létrejöttétől a 2. Orbán-kormány megalakulásáig. A történeti részben igyekszem a pártrendszer fejlődésének fontosabb csomópontjaira, illetve a vizsgálatba vett harminc párt történetének fontosabb állomásaira koncentrálni. A dolgozat ezen fejezete főleg azon megfontolásból készült, hogy a további fejezetek elemzéseit alátámassza, segítse.

A dolgozat D fejezetét a vizsgálatba vont pártok, és a pártrendszer tipizálásának szenteltem. A pártokat elsősorban ideológia centrumok, pártcsaládok és eredtük alapján soroltam be. A pártrendszer tipizálásánál Giovanni Sartori pártrendszer tipológiáját alkalmaztam. Külön elvégeztem az 1988-2010. közötti időszak tipizálását és a 2010. utáni időszak tipizálását. Ezek alapján arra az eredményre jutottam, hogy 2010. előtt hazánkban egy mérsékleten plurális többpártrendszer működött, míg 2010. óta egy predomináns többpártrendszer működik. Ez egyébként azt is bizonyította, hogy a 2010-es általános országgyűlési választás ténylegesen korszakhatárnak tekinthető a jelenleg működő magyar többpártrendszer történetében.

A disszertáció E fejezete az 1990. és 2010. között alkalmazott országgyűlési választási rendszer pártrendszerre gyakorolt hatásait vizsgálja, külön vizsgálva az egyes mandátumszerzési ágakat és a jelöltállítási rendszert.

A dolgozat F fejezete a magyar választói viselkedést veszi górcső alá. 1990 és 2010. között külön alfejezetben vizsgálom a választáson való részvételt, a résztvevők körét, és külön alfejezetben foglalkozok az egyes pártokra leadott szavazatok fluktuációjával.

A G fejezet a magyar politikai kultúrát és annak a magyar többpártrendszerre kifejtett hatásait veszi vizsgálatba. A politikai kultúra bemutatását itt a 19. századig visszanyúlva kezdem és áttekintem az 1989-90-es rendszerváltásig. A témám szempontjából nélkülözhetetlennek véltem, hogy bemutassam az 1990. utáni társadalmi berendezkedést, ezt szintén ebben a fejezetben tettem meg. Előbbi két alfejezet után, azokra építve mutatom be az 1990. utáni magyar politikai kultúrát, illetve meghatároztam annak hatásait a magyar többpártrendszerre.

Az értekezésem H fejezete a magyarországi politikai törésvonalakat veszi górcső alá. A magyar belpolitikai életet meghatározó törésvonalakról messze nincs egységes álláspont sem a magyar sem a nemzetközi politikatudományban. Ebben a részben az egymást átfedő elméleteket igyekeztem szintetizálni, és egy az elemzésem elvégzését segítő törésvonal koncepciót határoztam meg. Majd ezen koncepció alapján meghatározott törésvonal mentén elhelyezem a vizsgálatba vett pártokat.

A J fejezetben a vizsgálatba vett pártok versenyhelyzetére ható további tényezőket mutatom be:

- pártok megalakulásának hatása versenyhelyzetükre
- egyes pártok megalakulásának körülményei, okai
- parlamenti frakcióval való rendelkezésének hatása a versenyhelyzetükre
- állami költségvetési támogatás hatása
- pártok taglétszámának, szervezeti erejének hatása
- speciális versenyhelyzete ható tényezők: EKA-NEKA tagság, MSZMP utódpártság, történelmi pártok, integrációs képesség

A K fejezet egy rövid kitekintés, egy mellékes eredményt, a pártrendszer 2010-es átalakulásának okait foglalja össze.

A L befejező rész a dolgozat végkövetkeztetéseit tartalmazza.

IV. A dolgozat közvetkeztetései

Az államszervezeti rendszer bemutatása során megállapítást nyert, hogy annak kereteiben, jellegében nem volt jelentős változás. Magyarország államigazgatásilag unitárius állam. A törvényhozás egykamarás, ezért is ez van a közélet centrumában, és az erre eső figyelem nem oszlik meg úgy, mint a kétkamarás rendszereknél. Az intézményes viszonyok összességében is a kormányzati stabilitást erősítik. Ezen tényezők stabilizálóan hatottak a magyar pártrendszerre is.

A történeti részben láthatjuk, hogy a pártok között stabil koalíciós és szövetségi mintázatok alakultak ki. Ezen erős koalíciós mintázatoknak volt főleg köszönhető, hogy a vizsgált időszakban nem volt előrehozott általános országgyűlési választás Magyarországon. Ezen a tényezők jelentősen hozzájárultak a pártrendszer stabilitásához.

A pártrendszer tipizálásáról szóló fejezetben bizonyítást nyert, hogy a 2010-es országgyűlési választások korszakhatárnak tekinthetők az 1988. óta működő magyar többpártrendszer történetében. A magyar többpártrendszer az 1990-es általános országgyűlési választást követően Giovanni Sartori pártrendszer tipológiája alapján mérsékelt plurális többpártrendszer volt, majd ez átalakult a 2010-es általános országgyűlési választást követően predomináns többpártrendszerré.

Az 1990 és 2010 között alkalmazott választási rendszer többszörösen is hozzájárult a pártrendszer stabilitásához, többszörösen szelektálta a választáson induló pártokat.

Már a jelöltállítási szakasz jelentősen megszűrte a pártokat, hisz akinek nem volt meg a megfelelő szervezeti ereje és nem tudott az egyéni választókerületek jelentős többségében egyéni képviselőjelölteket állítani, azoknak nem volt esélyük a parlamenti küszöb átlépésre.

A szervezeti gyengeségből adódó hátrányokat egyes pártoknál még az is tetézte, hogy nem is látták át a jelöltállítási rendszert, illetve nem voltak tisztában például azzal, hogy mennyire fontos minden megyében és Budapesten is területi listát állítaniuk.

Ebből adódott tehát a második szelektáló tényező, hisz amely pártok nem tudtak húszból húsz területi listát állítani, nem volt esélyük a parlamenti küszöb átlépésre. A vizsgálatba vett pártok közül a következők egyszer sem tudtak húszból húsz területi listát állítani, ezért ők esélytelenek voltak átlépni a parlamenti küszöböt: CM, EKGP, EMU, KP, KDP, MCF-RÖP, MDNP, MNP, MSZDP, MVPP, MZP, NDSZ, NF, ÚBP, ÚSZM, VP.

A harmadik szelektáló tényező maga a parlamenti négy majd öt százalékos küszöb volt, amelynek léte egyértelműen stabilizálóan hatott a magyar pártrendszerre.

Az 1990 és 2010 között alkalmazott választási rendszerről azt is meghatározásra kerül, hogy a többségi elemek érvényesültek benne, és ezért a választási rendszer egyértelműen hozzájárult ahhoz, hogy stabil kormányzati többségek jöjjenek létre az egyes általános országgyűlési választások után. Ez pedig szintén stabilizálóan hatott a magyar többpártrendszerre is.

Tehát a dolgot az is egyértelműen bizonyításra került, hogy az 1990. és 2010. között alkalmazott országgyűlési választási rendszerben nem csak az egyéni választókerületi mandátumszerzési ág torzította az arányosságot, hanem a területi listás ág is, hisz láthattuk, hogy az implicit küszöbök a területi listás kerületekből tizennyolcban magasabbak voltak, mint az országosan meghatározott küszöb.

A választói viselkedésről szóló rész azt jól megmutatta – alátámasztva Enyedi Zsolt megállapítását is⁴ – hogy az egyes pártok között vándorló szavazókat az első általános országgyűlési választáson a parlamenti küszöböt átlépő pártok jóval nagyobb eséllyel tudták megszólítani, mint az ő kihívóik. Ez természetesen jelentősen hozzájárult a stabilitáshoz.

A másik következtetés, ami levonható a választói viselkedésből, hogy amint láthattuk, a pártok a választók 30-40%-át képtelenek voltak megszólítani az általános országgyűlési választások során, és ebből a választók 10-15% volt olyan szavazó, aki egyszer sem vett részt országgyűlési választáson, tehát teljesen elzárkózott a voksolástól. Ez szintén a stabilitást erősítette.

Megállapításra került továbbá, hogy a magyar politikai kultúra jellemzője a pártokkal kapcsolatos pejoratív gondolkodás, a politikai cinizmus és az individualizmus. Mivel egy párt működéséhez csoportos viselkedésre és a pártokkal azonosulni tudó tagokra van szükség, ezek emiatt kevesen vannak, akik részt vesznek a pártok munkájában, kevesen lesznek tagok.

Egy párt sikeressége nagyban múlik a személyi összetételének létszámától és minőségétől is.

Előbbieket egyrészt kedveztek a parlamenti pártoknak a parlamenten kívüliekkel szemben, mivel erőfölényük következtében, a politikai pártokban való munkavégzésre hajlamosakat elszívják. Egy parlamenti párt részesül állami támogatásban, saját apparátust tud

⁴ Enyedi Zsolt 2006a. 225. o.; Enyedi Zsolt 2004a. 128–129. o.;

fenntartani. Egy tartósan a parlamenti küszöb feletti népszerűségű pártban jóval nagyobb az esély politikai karrier befutására, arra, hogy párt munkájában résztvevők elnyernek valamilyen választott – bérrel, tiszteletdíjjal járó – tisztséget.

A parlamenti pártok erőfölénye és a pártok negatív megítélése miatt az újonnan induló pártok komoly humánerőforrás-hiányban szenvednek. Nemcsak aktivisták területén, hanem sokszor még országgyűlési képviselő-jelöltet is nehéz volt találni nekik.

A civil szervezetek köre – feltehetőleg a társadalom atomizáltsága okán – sem fejlett, így ez sem jelent jó táptalajt a pártok számára humán erőforrás utánpótlás szempontjából.

Előbbiek kedveztek annak a jelenségnek, hogy a parlamenti pártok köre 1990 és 2010 között igen stabilnak bizonyult.

A humánerőforrás-hiány viszont versenyhelyezettől függetlenül nem kedvez a pártok rekrutációs funkciójának, hiszen sokszor nehéz nekik megfelelő jelölteket állítani az adott választott pozíció betöltésére. Ez azzal a negatív hatással is jár, hogy a politikai pályára nem alkalmas személyek is eljuthattak akár a parlamenti mandátumig is. Egy-egy nem megfelelően kiválasztódott politikus által okozott botrány tovább erősíti a negatív véleményeket a politikai elitről, vagy éppen a pártokról, illetve egy-egy ilyen politikus negatívan befolyásolhatja pártja megítélését, népszerűségét.

A magyar politikai kultúrára jellemző állampolgári büntető attitűd kedvezett a kétpólusú pártrendszernek és a pártrendszer koncentrációjának, mivel a szavazók egy része az általuk nem kedvelt párt legyőzése érdekében arra a másik pártra szavazott, ami a legesélyesebb volt erre. Ez tovább erősítette a magyar pártrendszert alkotó pártok körének stabilitását.

Az, hogy az állampolgárok miként élték meg a különböző történelmi korszakokat, főleg az államszocializmus időszakát, ez szintén stabilizálóan hatott, hisz az egyes szavazók ezzel összefüggésben szelektáltak a pártok közt. A Kádár-rendszer iránti nosztalgia okán az azzal azonosított relatív jólét érzés visszatérését sokan az MSZP-től, mint az állampárt utódpartjától várták, míg a Kádár-rendszert negatívan megélték az MSZP-t legyőzni tudó legesélyesebbnek vélt pártra, vagy pártokra szavaztak. Ez szintén stabilizálóan hatott.

Az, hogy a roma népesség nem ébredt politikai öntudatára, szintén jelentős stabilizáló hatással volt a magyar többpártrendszerre. Hisz, ahogy láthattuk, hogy egyrészt bár a magyarországi számukról nincs pontos adatunk viszont ők az egyetlen olyan etnikum, amely létszáma alapján, ha képes lenne egységes csoportviselkedésre és politikai öntudatára ébredne, képes lenne egy etnikai alapon szerveződő pártot a törvényhozásba küldeni. Hisz a

legalacsonyabb becslések is minimum félmillióra teszik a magyarországi roma etnikumú lakosság számát, az öt százalékos parlamenti küszöb biztos átlépéséhez pedig elég lett volna/lenne valamivel több mint 280 ezer szavazat.

A törésvonalokról szóló részben egyrészt meghatározásra került, hogy a magyarországi törésvonal-rendszert a pártok és a politikai elitek közötti ellentétek alakították, nem pedig a társadalomban meglévő konfliktusok. Tehát sem a Lipset-Rokkan-féle törésvonal koncepció, sem a Bartolini-Mair-féle törésvonal-definíció nem alkalmazható teljes mértékben a magyar többpártrendszerre.

Az is egyértelműen kirajzolódott, hogy Magyarországon a kilencvenes évek közepétől egy törésvonal, a tradicionalista-nyugatosító ellentét strukturálja a politikai tagoltságot.

Miután pedig elhelyezésre kerültek a pártok ezen törésvonal két oldalán, az vált világossá, hogy azoknak a pártoknak volt esélyük átlépni a parlamenti küszöböt, amelyek ezen törésvonal mentén elhelyezhetőek voltak.

Igaznak bizonyult Conor O'Dwyer azon tézise, hogy azok a pártrendszerek a legstabilabbak, ahol egy alapvető dimenzió mentén versengenek a pártok.⁵

Tehát, az hogy Magyarországon egy alapvető törésvonal, a tradicionalista-nyugatosító törésvonal alakult ki, szintén stabilizálóan hatott a magyar többpártrendszerre.

Mint ahogy jelentős stabilitást vitt a rendszerbe az is, hogy a politikai tagoltságot a hosszú távra azok az elitek határozták meg, akik a különböző pártokat is létrehozták.

Azon pártok, amelyek a megalakulásukat követő legkésőbb második általános országgyűlési választáson nem voltak képesek átlépni a törvényhozási küszöböt végérvényesen esélytelenné váltak erre.

Szakadár pártok létrehozása általában kudarccal zárult, tehát Magyarországon nem érte meg az aktoroknak pártszakadásokat előidézni. Ez szintén a stabilitást segítette elő.

Az önállóan a parlamenti küszöböt átlépni nem képes pártoknak nem érte meg egy közös választási szövetségbe (Centrum, EMU, stb.) tömörülni, mert ettől nem javultak az Országgyűlésbe jutási esélyeik.

⁵ O'Dwyer, Conor 2014. 521. o.;

A pártok sikeressége nem csak attól függ, hány tagjuk van, hanem attól is, hogy mekkora szervezeti lefedettséggel rendelkeznek Magyarországon.

A pártok nem volt esélyesek a parlamentbe jutásra megfelelő anyagi háttér nélkül, de az is egyértelmű, hogy nem csak az anyagi forrásokon múltott a sikeresség.

Gyakorlatilag a parlamentbe jutásra esélyes pártok köre eldőlt azzal, hogy kik vehettek részt a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon, hisz az ezen való részvétel az országos ismertséget alapozta meg. Azt is láthattuk, hogy az első általános országgyűlési választások során a törvényhozásba jutott pártok jelentős versenyelőnyben voltak a többi párttal szemben. Egyrészt magától a tényről, hogy ők lettek a parlamenti pártok, ez az ismertségüket is tovább erősítette, másrészt ők alakíthattak parlamenti frakciókat, ami további szervezeti, anyagi forrási és ismertségi előnyt nyújtott nekik. Ezek mind a stabilitást erősítették.

Az MSZP utódpartí léte szintén stabilitást vitt a pártrendszerbe, hisz az MSZP azon versenyelőnye, hogy a legbeágyazottabb párt volt, a feléledő Kádár-rendszer iránti nosztalgia „legfőbb haszonélvezője volt”, komoly versenyelőnyre tett szert az utódpartiságából eredő társadalmi és gazdasági kapcsolataiból, valamint mindegyik pártnál rutinosabb politikuskárdával rendelkezett. Ezen előnyök miatt a disszertáció tárgyát képező időszakban az egyik politikai pólus legerősebb pártja volt, gyakorlatilag elzárva az esélyt attól, hogy más pártok jelenítsék meg a baloldalt a törvényhozásban.

Az MSZP és a Fidesz szövetségkötési stratégiája szintén stabilizálóan hatott, hisz mindkét párt a hozzá világnézetiileg közel álló pártokat igyekezett a saját szövetségésévé tenni, ezzel pedig csökkentették a parlamenti küszöb átlépésére esélyes pártok körét.

Előbbi tényezők nem csak külön-külön, hanem egymás hatását erősítve járultak hozzá 1990. és 2010. között a magyar többpártrendszer stabilitásához.

V. Válogatás a disszertációban felhasznált szakirodalomból

Bakke, Elisabeth – Sitter, Nick (2005): Patterns of Stability: Competition and Strategy in Central Europe since 1989, Party Politics Vol. 11. No. 2. 243-263. o.
<https://doi.org/10.1177/1354068805049779>

Barakso, Maryann – Sabet, Daniel M. – Schaffner, Brian F. (2014): Understanding Political Science Research Methods – The Challenge of Inference, Routledge, New York,
<https://doi.org/10.4324/9780203801253>

Bartolini, Stefano – Mair, Peter (2001): Challenges to Contemporary Political Parties, In.: Political Parties and Democracy, Edited by Larry Diamond and Richard Gunther, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 327-343. o.

Bihari Mihály (2005): Magyar politika 1944-2004. Osiris Kiadó, Budapest

Bihari Mihály (2013): Politológia – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest

Bóhm Antal – Gászó Ferenc – Szoboszlai György (1995): A választói magatartás: szavazók és nem szavazók, In.: Parlamenti Választások 1994. – Politikai szociológiai körkép Szerk. Bóhm Antal – Szoboszlai György MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1995.92-115. o.

Casal Bértoa, Fernando – Mair, Peter (2010): Two decades on: How Institutionalized are Post-Communist Party Systems, EUI Working Paper, Series, n. 3

Csizmadia Ervin (1992): Utak a pártosodáshoz – Az MDF és az SZDSZ megszerveződése, In.: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon 1985-1991, szerk. Bihari Mihály, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 7-39. o.

Csizmadia Ervin (1995): A magyar demokratikus ellenzék (1968-1988) – Monográfia, T-Twins Kiadó, Budapest,

Csizmadia Ervin (2017): A magyar politikai fejlődés logikája, Gondolat Kiadó, Budapest

Enyedi Zsolt (1998): Pártrendszer és politikai konszolidáció, Magyarországon, Politikatudományi Szemle 1998. 3. sz. 5-32. o.

Enyedi Zsolt (2004a): Pártpolitika a posztkommunista világban és Nyugat-Európában, Politikatudományi Szemle 2004. 3. sz. 121-141. o.

Enyedi Zsolt (2004b): A voluntarizmus tere – A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában Századvég 2004/33., 3-26. o.

Enyedi Zsolt (2006a): A befagyott felszín és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer, In.: Parlamenti választás 2006, Szerk.: Karácsony Gergely, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 2006. 205-228. o.

Enyedi Zsolt (2006b): The Survival of the Fittest: Party System Concentration in Hungary, In.: Post-Communist EU Member States – Parties and Party Systems, Edited by Susanne Jungerstam-Mulders, Ashgate Publishing, 177-201. o.

Enyedi Zsolt (2006c): Party politics in post-communist transition, In.: Handbook of Party Politics, Edited by Katz, Richard S. – Crotty, William, SAGE Publications, London – Thousand Oaks – New Delhi, 228-238. o., <https://doi.org/10.4135/9781848608047.n20>

Enyedi Zsolt – Benoit, Kenneth (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése bal-jobb dimenzióban, In.: Új képlet. Választások Magyarországon, 2010., szerk. Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011., 17-42.o.

Enyedi Zsolt – Casal Bértoa, Fernando (2010): Pártverseny-mintázatok és blokk-politika Kelet-Közép-Európában Politikatudományi Szemle 2010. 1. sz. 7-30.

Enyedi Zsolt – Körösenyi András (2004): Pártok és pártrendszerek, Osiris Kiadó, Budapest

Enyedi Zsolt – Fábíán Zoltán – Tardos Róbert (2014): Pártok és szavazók 2002-2014, In.: Társadalmi Riport 2014, szerk. Kolosi Tamás – Tóth István György, TÁRKI, Budapest, 532-557. o.

Enyedi Zsolt – Tóka Gábor (2007): The Only Game in Town: Party Politics in Hungary, In.: Party Politics in New Democracies, Edited by Paul Webb and Stephen White, Oxford University Press, 147-178. o. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199289653.003.0006>

Farell, David M. – Webb, Paul (2000): Political Parties as Campaigning Organizations, In.: Parties without Partisans – Political Change in Advanced Industrial Democracies, Edited By: Russel J. Dalton – Martin P. Wattenberg, Oxford University Press, 102-125. o.

Fricz Tamás (2006): Az árok két oldalán, XXI. Század Intézet, Budapest

G. Márkus György (1998): Törésvonal-szerkezet és pártrendszer. Magyarország Politikai Évtizedkönyve 372-384 o.

Gallagher, Michael – Laver, Michael – Mari, Peter (2011): Representative Government in Modern Europe, McGraw – Hill Higher Education, Maidenhead Berkshire

Gaszó Ferenc – Stumpf István (1998a): A pártok versenyképessége és szavazótábora, Magyarország politikai évkönyve 1997-ről, 633-647. o.

Gaszó Ferenc – Stumpf István (1998b): Választók és pártok a demokratikus átmenetben, Magyarország Politikai Évtizedkönyve 284-301. o.

Horváth Attila (2021): A verseny változatai – A visegrádi országok pártrendszerei 1990-2020, Gondolat Kiadó, Budapest

Ilonszki Gabriella – Lengyel György (2009): Válaszúton: Konszolidált vagy színlelt demokrácia?, Politikatudományi Szemle, 2009. 1. sz. 7-25. o.

Katz, Richard S. – Mair, Peter (2001): A pártrendszer változó modelljei és a pártdemokrácia Politikatudományi Szemle 2001. 3. sz. 131-156. o.

Kitschelt, Herbert (1995): Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies, Party Politics Vol 1, No. 4, 447-472. o. <https://doi.org/10.1177/1354068895001004002>

Kitschelt, Herbert (2001): Divergent Paths of Postcommunist Democracies, In.: Political Parties and Democracy, Edited by Larry Diamond and Richard Gunther, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 299-323. o.

Körösényi András (1993): Bal és jobb. Az európai és a magyar politikai paletta, Politikatudományi Szemle 1993. 3. sz. 94-111. o.

Körösényi András (1996): Nómenklatúra és vallás – Törésvonalak és pártrendszer Magyarországon, Századvég 1996. 1. sz., 67-93. o.;

Körösényi András (2013): Political Polarization and its Consequences on Democratic Accountability, Corvinus Journal of Sociology and Social Policy Vol. 4. (2013) 2, 3-30. o. <https://doi.org/10.14267/cjssp.2013.02.01>

Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2005): A magyar politikai rendszer, Osiris, Budapest

Lewis, Paul G. (2001): Political Parties in Post-Communist Eastern Europe, Routledge, London and New York, <https://doi.org/10.4324/9780203183380>

Lijphart, Arend (1994): Electoral systems and party systems – A study of twenty-seven democracies, 1945-1990, Oxford University Press
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198273479.001.0001>

Lipset, Seymour M. – Rokkan, Stein (1967): Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction, In.: Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives, Edited by Lipset, Seymour M. and Rokkan Stein, The Free Press, New York, 1-64. o.;

Löffler Tibor (2002): Predomináns törésvonal és törésvonal-politika a magyar pártrendszerben – Hipotézisek a magyarországi politikai törésvonalak újraértelmezéséhez, Politikatudományi Szemle 2002. 1-2. sz., 177-211. o.

Lucardie, Paul (2000): Prophets, Purifiers, and Prolocutors – Towards a Theory on the Emergence of New Parties, Party Politics Vol. 6. No. 2., 175-185. o.

<https://doi.org/10.1177/1354068800006002003>

Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010 (2011): Főszerk. Vida István Gondolat Kiadó – MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 2011.

Mair, Peter (1997): Party System Change – Approaches and Interpretations, Clarendon Press, Oxford <https://doi.org/10.1093/0198295499.001.0001>

Mair, Peter – Mudde, Cas (1998): The Party Family and Its Study, Annual Review of Political Science, 1998. 1., 211-229. o. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.1.1.211>

Nagy Attila Tibor (2017): Törésvonalak a magyar pártrendszerben, avagy van-e élet a bal-jobb megosztottságon túl?, In.: A történelem fortélyai – A magyar demokrácia az átmenettől napjainkig, szerk. Csizmadia Ervin – Koronczai András, Méltányosság Politikai Elemző Központ – L'Harmattan, Budapest

O'Dwyer, Conor (2004): Runaway State Building: How Political Parties Shape States in Postcommunist Eastern Europe, World Politics, Vol. 56, No. 4, 520-553. o.

<https://doi.org/10.1353/wp.2005.0007>

O'Dwyer, Conor (2014): What Accounts for Party System Stability? Comparing the Dimensions of Party Competition in Postcommunist Europe, Europe-Asia Studies, Vol. 66. 2014. Issue 4, 511-535. o.

<https://doi.org/10.1080/09668136.2014.897430>

Ragin, Charles C. – Berg-Schlosser, Dirk – de Meur, Gisèle (1996): Political Methodology: Qualitative Methods. In.: A New Handbook of Political Science, edited by Robert E. Goodin and Hans-Dieter Klingemann, Oxford University Press, New York, 749-768. o.

Ragin, Charles C. – Berg-Schlosser, Dirk – de Meur, Gisèle (2003): Politikai módszertan: kvalitatív módszerek, In.: A politikatudomány új kézikönyve, szerk.: Goodin, Robert E. – Kilngemann, Hans-Dieter, Osiris Kiadó, Budapest, 712-729. o.

Sartori, Giovanni (2005): Parties and party systems: A framework for analysis, ECPR Press, First published in 1976 by Cambridge University Press

Scarrow, Susan E. (2000): Parties without Members? – Party Organization in Changing Electoral Environment, In.: Parties without Partisans – Political Change in Advanced Industrial Democracies, Edited By: Russel J. Dalton – Martin P. Wattenberg, Oxford University Press, 79-101. o.

Scarrow, Susan E. (2006): Party Subsidies and the Freezing of Party Competition: Do Cartel Mechanisms Work?, West European Politics, Vol. 29, No. 4, 619-639. o.

<https://doi.org/10.1080/01402380600842148>

Scarrow, Susan E. – Gezgor, Burcu (2010): Declining memberships, changing members? European political party members in a new era, Party Politics 2010. 6. sz., 823-843. o.

<https://doi.org/10.1177/1354068809346078>

Sikk, Allan (2005): How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe, European Journal of Political Research 44, 391–412. o.

<https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2005.00232.x>

Sitter, Nick (2002): Cleavages, Party Strategy and Party System Change in Europe, East and West; Perspectives on European Politics and Society, 2002/3. 425-451. o.

https://doi.org/10.1163/9789004473805_010

Sitter, Nick (2011): A magyar pártszerkezet 2010-ben: polarizáltabb, kevésbé pruláris, In.: Új képlet. Választások Magyarországon, 2010., szerk. Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011., 43-56.o.

Smuk Péter (2011): Magyar közjog és politika 1989-2011, Osiris Kiadó, Budapest

Szabó Andrea (2015): A választók, In.: A magyar politikai rendszer – negyedszázad után Szerk.: Körösnéy András, Osiris – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, Budapest, 2015. 279-303. o.

Szoboszlai György (2003): Polarizálódó pártstruktúra a választási rendszer tükrében, In.: Parlamenti Választások 2002. – Politikai szociológiai körkép, Szerk.: Böhm Antal – Gázsó Ferenc – Stumpf István – Szoboszlai György, MTA Politikai Tudományok Intézete – Századvég Kiadó, Budapest, 2003. 26-49. o.

Tóka Gábor (2005a): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban, In.: Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon Szerk.: Angelusz Róbert – Tardos Róbert, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 2005., 17-64. o.

Tóka Gábor (2005b): A törésvonalak, a pártok és az intézmény rendszer In.: Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon Szerk.: Angelusz Róbert – Tardos Róbert, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 2005., 243-322. o.

Tóka Gábor (2006): Vezérek csodálói. A magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban, In.: Parlamenti választás 2006, Szerk.: Karácsony Gergely, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 2006. 17-58. o.

Tóka Gábor – Popa, Sebastian (2013): Hungary in.: Handbook of Political Change in Eastern Europe, Edited by Berglund, Stern – Ekman, Joakim – Deegan-Krause, Kevin – Knutsen, Terje, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 291-338. o.

<https://doi.org/10.4337/9781782545880.00016>

Tóth László (2021): A kormányzati stabilitás Kelet-Közép-Európában 2022. március 16-án megvédett disszertációja, ELTE Állam-, és Jogtudományi Kar, Politikatudományi Doktori Iskola, <https://doi.org/10.15476/ELTE.2021.130>

Valuch Tibor (2015): A jelenkori magyar társadalom, Osiris, Budapest

Wattenberg, Martin P. (2000): The decline of Party Mobilization, In.: Parties without Partisans – Political Change in Advanced Industrial Democracies, Edited By: Russel J. Dalton – Martin P. Wattenberg, Oxford University Press, 64-76. o.

Webb, Paul – White, Stephen (2007): Political Parties in New Democracies – Trajectories of Development and Implications for Democracy, In.: Party Politics in New Democracies, Edited by Paul Webb and Stephen White, Oxford University Press, 345-370. o.

<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199289653.003.0012>

Wolinetz, Steven B. (2004): Classifying Party Systems – Where Have All the Typologies Gone?, Winnipeg, Manitoba

Wolinetz, Steven B. (2006): Party System Institutionalization: Bringing the System Back In, Saskatoon

VI. Az értekezés szerzőjének publikációi a dolgozat tárgykörében

Tábori Ferenc (2012): A magyar országgyűlési választások jelöltállítási tapasztalatai 1990-2010, In.: Politikatudományi tanulmányok – Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak III. konferenciája 2012. április 20. Szerk. Antal Attila, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 217-235. o.

Tábori Ferenc (2014): Az 1990 és 2010 között megtartott általános országgyűlési választásokon alkalmazott választási rendszer hatásai a magyar többpártrendszerre, In.: Politikatudományi tanulmányok 2014 – Politikatudományi Előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak Jubileumi Konferenciáján, 20 éves a doktori képzés az ELTE jogi karán 2014. június 13., Szerk.: Antal Attila, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2014. 35-53. o., <http://www.ajk.elte.hu/file/politanulmanyok2014.pdf>

Tábori Ferenc (2014): A magyar többpártrendszer jellemzése és tipizálása Giovanni Sartori pártrendszer tipológiája alapján (1988-2010), Jog, Állam, Politika 2014/2, 105-123. o.

Tábori Ferenc (2016): A magyar politikai kultúra hatása a magyar többpártrendszerre (1988-2010), In.: Politikatudományi tanulmányok 2016 – Politikatudományi Előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak V. Konferenciáján, 2016. június 10., Szerk.: Antal Attila, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest, 2016. 30-38. o., <https://www.ajk.elte.hu/file/politanulmanyok2016.pdf>

Tábori Ferenc (2018): A magyar többpártrendszer tipizálásának kérdései 2010-2018, In.: Politikatudományi Tanulmányok 2018 – Politikatudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Iskoláinak Konferenciáján 2018. június 7, Budapest, 50-64. o., <https://www.ajk.elte.hu/media/cb/ae/6ddf8e9e47de14bb03923a7598b3b8d1b9e79c9361c579ea7d5a93df4f10/politanulmanyok2018.pdf>

Tábori Ferenc (2018): 1988. a magyar többpártrendszer születésének az éve, Comitatus: Önkormányzati Szemle 2018. ősz-tél, 106-111. o.;

Tábori Ferenc (2019): Pártcsaládok Magyarországon 1988–2010, In.: Tudományágak integráló és integrált szerepe, szerk. Tóth, József Budapest, Akadémiai Kiadó, Budapest, <https://mersz.hu/toth-tudomanyagak-integralo-es-integralt-szerepe>

Tábori Ferenc (2021): A magyarországi többpártrendszer működési feltételeinek megteremtése 1989-ben, In.: Értékmentő és értékteremtő humán tudományok szerk. Tóth, József, Akadémiai Kiadó, Budapest https://mersz.hu/hivatkozas/m815eeht_11#m815eeht_11